

Наталія Василівна ТУРЧИН

студентка, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5233-7527>

e-mail: snackli17@gmail.com

Людмила Олегівна КРАВЕЦЬ

студентка, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6321-3597>

e-mail: kravetsludmila16@gmail.com

Кирило Сергійович СТЕПАНОВ

студент, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6648-3733>

e-mail: lug_kh@ukr.net

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БІРЖОВОЇ ТОРГІВЛІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЮ ПРОДУКЦІЄЮ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

У статті досліджується питання сучасного стану та перспектив розвитку правових засад організації біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією в Україні, здійснено аналіз визначення поняття товарна біржа за законопроектами, які складають правову основу організації та діяльності біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією в Україні; розглянуто та проаналізовано правовий статус аграрної біржі. Звернено увагу на те, що в Україні на сучасному етапі відсутній системний правовий механізм організації біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією, що зумовлено як відсутністю ефективної біржової інфраструктури, так і недоліками господарського законодавства у сфері правового регулювання біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією в Україні.

Ключові слова: товарна біржа, сільськогосподарська продукція, господарське законодавство, аграрна біржа

ВСТУП

У ході розвитку товарного виробництва сформувався ринок, який пройшов шлях від стародавніх базарів до сучасних організованих ринків з комп'ютерним оснащенням. Основною ланкою інфраструктури товарного ринку є товарна біржа, де здійснюється велика торгівля за стандартами або зразками товарів, вартість яких схильна до частих, значних і важко прогнозованих коливань. Роль товарної біржі як важливої складової інфраструктури ринку в економіці знаходиться в прямо пропорційній залежності від розвиненості ринкових відносин – чим більше переважають ринкові відносини, тим більшого значення набуває біржа. Товарні біржі фактично замінили систему державного розподілу.

Проблеми правового регулювання діяльності товарних бірж посідає важливе місце, оскільки в Україні не створено належної системи організації біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією, що зумовлено як недоліками правового регулювання у цій сфері, так і відсутністю розвинутої біржової інфраструктури. Слід звернути увагу, що сьогодні рівень біржової діяльності в Україні не відповідає вимогам світового досвіду, тому актуальним напрямом наукового дослідження є проведення аналізу сучасного стану організації та регламентації діяльності біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією, визначення напрямів її розвитку.

МЕТА роботи – проаналізувати роль біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією та визначити основні напрямки розвитку біржового ринку України.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Під час проведення дослідження використано такі

загальнонаукові методи (діалектичний, монографічний, метод синтезу та порівняння), і спеціальні методи (формально-логічний, тлумачення норм права).

РЕЗУЛЬТАТИ

Однією з форм прояву ринкової самостійності, а також складовою частиною інфраструктури оптової торгівлі є товарна біржа.

Г.Ф. Шершеневич вказував, що зі словом «біржа» пов'язано три різні поєднання. Під цим поняттям розуміють:

- 1) сукупність людей, які збираються постійно в певному місці і здійснюють торгівлю;
- 2) саме місце зборів;
- 3) сукупність угод, укладених у цьому місці.

Такий підхід одержав певний розвиток й у сучасних умовах ринкових відносин [1, с. 469].

Є.Н. Сохацька, досліджуючи питання економічної природи біржі, зробила висновок, що біржа – це постійно діючий ринок масових замінних цінностей, що функціонує за певними правилами, у конкретному місці і в призначений час [2, с. 17].

За даними Державної служби статистики України загальна кількість товарних у 2018 р становила 622, станом на початок 2021 року – 620 одиниць [3]. Незважаючи на значну кількість товарних бірж, в Україні до цього часу не відбулося створення повномасштабного біржового аграрного ринку. Адже кількість товарних бірж в Україні значно більша порівняно з країнами ЄС та США. Однак значна кількість бірж не впливає на підвищення ефективності їхньої діяльності. Переважна більшість бірж в Україні створювалась з метою мінімізації бази оподаткування в інтересах одного або в особистих інтересах засновників чи власників того чи іншого бізнесу. Аналіз загальної

кількості діючих товарних бірж, які сьогодні обслуговують вітчизняний аграрний ринок, дає підстави вважати, що лише деякі з товарних бірж заслуговують на увагу, оскільки основна частина всіх укладених контрактів зосереджена саме на цих біржах.

Правовою основою організації та діяльності біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією є Господарський Кодекс України [4], Закон України «Про товарну біржу» [5], Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» [6], Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» [7], постанови Кабінету Міністрів України «Про створення Аграрної біржі», якою затверджено Статут аграрної біржі [8], «Деякі питання Аграрної біржі», якою затверджено Положення про наглядову раду Аграрної біржі тощо [9].

Відповідно до Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів" в Україні введено нове регулювання організованого біржового ринку.

1 липня 2021 р. набрали чинності зміни внесені до Закону України "Про товарну біржу". Згідно з положеннями цього закону значно розширено і вдосконалено правові умови створення та діяльності товарних бірж на території України.

Відповідно до ст. 279 Господарського кодексу України товарна біржа є особливим суб'єктом господарювання, який надає послуги в укладенні біржових угод, виявленні попиту і пропозицій на товари, вивчає, упорядковує товарообіг і сприяє пов'язаним з ним торговельним операціям [4].

Закон України "Про товарну біржу" від 10.12.1991 р. № 1956-ХІІ визначає, що товарна біржа є юридичною особою, що функціонує у формі акціонерного товариства, особа з обмеженою відповідальністю або товариства з додатковою відповідальністю та провадить професійну діяльність з організації торгівлі продукцією на товарних біржах, професійну діяльність з організації укладання деривативних контрактів на товарних біржах, а також інші види діяльності, передбачені цим Законом [5].

У зв'язку з викладеним вище, товарна біржа є одним з економічних складових ринку, специфікою якої є особлива форма торгівлі товарами з певними характеристиками. По-друге, це товариство учасників ринку, організоване з метою створення умов для торгівлі, прискорення, полегшення, і здешевлення вартості торгових угод і операцій. Такі об'єднання організуються для прискорення обороту капіталу, покращення торгівлі, швидкого забезпечення товаровиробників необхідними товарами.

Ефективність застосування біржових механізмів для реалізації сільськогосподарської продукції визначається економічними показниками роботи біржі: зростанням обсягів реалізованої продукції, кількістю учасників біржових торгів, розширенням номенклатури біржових товарів, зростанням обсягів експорту сільськогосподарської продукції тощо.

У науковій літературі наголошується на тому, що саме аграрна біржа є основним інструментом регуляторного впливу на ціноутворення, оскільки ціни на

стратегічно важливі види сільськогосподарських культур і продовольства на біржі розраховуються на підставі методики визначення мінімальної та максимальної інтервенційної ціни, затвердженої відповідною урядовою постановою. Більшість вчених схиляються до думки, що саме аграрна біржа є основним інструментом регуляторного впливу на ціноутворення, це пояснюється тим, що ціни на стратегічно важливі види сільськогосподарських культур і продовольства на біржі розраховуються на підставі методики визначення мінімальної та максимальної інтервенційної ціни, затвердженої відповідною урядовою постановою [9, с. 51].

Відповідно до Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» Аграрна біржа – товарна біржа, що функціонує відповідно до Закону України "Про товарні біржі" з урахуванням положень цього Закону [7].

У 1996 р. Кабінетом Міністрів України затверджено Положення про державну комісію з питань організації біржового сільськогосподарського ринку. Основна мета даного положення є координація роботи з організації біржового ринку сільськогосподарської продукції.

Головними завданнями Державної комісії з питань організації біржового сільськогосподарського ринку стали такі, як: визначення граничного рівня цін на сільськогосподарську продукцію, що підлягають регулюванню шляхом інтервенцій; підготовка пропозицій стосовно обсягів та джерел формування інтервенційного продовольчого фонду; підготовка пропозицій стосовно реалізації аграрної політики з використанням механізмів та інструментів біржового аграрного ринку. У 2009 р. була прийнята Постанова Кабінету Міністрів України, де передбачено, що Міністерство економіки України здійснює функції з регулювання товарного біржового ринку, окрім функцій, що належать до компетенції інших центральних органів виконавчої влади, та подає до Кабінету Міністрів України узагальнені пропозиції з удосконалення роботи біржового товарного ринку [10]. Нормативно-правова база стосовно функціонування Державного інтервенційного фонду неодноразово зазнавала змін. Нині він формується коштом фінансових інтервенцій, заставних, форвардних та ф'ючерсних закупівель Аграрним фондом.

Сьогодні в Україні діє єдина Аграрна біржа, створена у 2005 р., метою якої є забезпечення рівних умов для всіх учасників біржової торгівлі та сприяння розвитку ринку товарних деривативів, базовим активом яких є сільськогосподарська продукція.

На торговому майданчику Аграрної біржі можна укласти контракти на умовах спот і форвард.

Найпоширенішими видами сільськогосподарської продукції, які торгуються через товарні біржі, є зернові культури, борошно та інші. У зв'язку з цим регулювання біржової торгівлі зерновими культурами здійснюється на підставі спеціального Закону України «Про зерно та ринок зерна в Україні» [11], відповідно до якого торгівля зерновими культурами здійснюється через акредитовані біржі – товарні біржі, яким надано відповідним державним органом висновок про їх відповідність щодо надання послуг з укладення біржових угод купівлі-продажу зерна та продуктів його переробки. Згідно зі ст. 5 цього закону суб'єк-

тами ринку зерна, крім акредитованих бірж, обов'язково є суб'єкти виробництва зерна; суб'єкти зберігання зерна; Гарантійний фонд та інші суб'єкти господарювання, які діють на ринку зерна [11].

За даними проведених досліджень експертами аграрного бізнесу, реалізація сільгосппродукції на біржовому ринку в Україні становить менше ніж 1% від загальної кількості угод, тоді як, наприклад, в США цей показник перевищує 90% [12].

У всьому світі біржова торгівля є запорукою прозорого і цивілізованого ринку. Торгівля сільгосппродукцією через біржі не тільки забезпечує вільний рух товарів і послуг, але й сприяє обмеженню монополізації та цінової дискримінації під час здійснення угод. Однак відсутність прозорих і ефективних механізмів ціноутворення на вітчизняному біржовому аграрному ринку стає серйозним бар'єром для організації конкурентної торгівлі та цінової стабілізації ринку.

Л.В. Коберник, О.Р. Маслака на підставі аналізу стану вітчизняного біржового аграрного ринку дійшли висновку, що біржова торгівля в Україні не досить розвинута через наявність комплексних причин, які мають як суб'єктивний характер, насамперед, незацікавленість самих сільськогосподарських виробників у реалізації продукції таким шляхом і відсутністю ефективного державного контролю, а також недосконалістю нормативно-правового забезпечення діяльності бірж [13].

Також слід звернути увагу про фактичну відсутність державної концепції розвитку біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією. Наприклад, у проєкті Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2022 р. [14], який розміщений на інформаційно-аналітичному порталі АПК України з метою вивчення громадської думки, відсутня будь-яка згадка про розвиток біржової тор-

гівлі сільськогосподарською продукцією, хоча вказаний напрям є невід'ємною частиною розвитку аграрного сектору економіки.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дає підстави зробити певні висновки. Біржова діяльність на ринку сільськогосподарської продукції охоплює немало проблем зовнішнього характеру, які зумовлені нерозвинутістю та занепадом внутрішніх товарних ринків, а також проблем власних бірж, пов'язаних зі слабкою матеріально-технічною базою для впровадження прогресивних технологій біржової торгівлі. За результатами 2019-2020 маркетингового року у сукупності за обсягом експорту всіх зернових культур, Україна є одним з найбільших світових експортерів зернової продукції, тому одним із завдань реформування діяльності біржової торгівлі повинно стати створення необхідних умов для розширення обсягів біржової торгівлі сільськогосподарської продукції і запровадження сучасних біржових механізмів електронної торгівлі, а також потреба інтегрування до міжнародної системи. Покращення державного регулювання аграрного ринку забезпечить його ефективне функціонування, сприятиме активізації руху сільськогосподарської продукції і продовольства через організовані й прозорі форми. З метою розвитку біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією необхідно розробити державну концепцію формування високоліквідного біржового ринку сільськогосподарської продукції в Україні; розширити біржову інфраструктуру коштом страхових, клірингових компаній; запровадити електронну систему біржових торгів (організація електронних торгових майданчиків).

Список використаних джерел

1. Шершеневич Г.Ф. Курс торгового права: в 4 т. М.: Статут, 2003 Т.ІІ. 544 с.
2. Сохаська О.М. Біржова справа: підручник. Тернопіль: Карт-бланш, 2003. 602 с.
3. Державна служба статистики. Статистичний збірник. URL:<http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Господарський кодекс: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003, № 18, № 19-20, № 21-22, ст.144.
5. Про товарну біржу: Закон України від 23.02.2006 р. № 3480-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 31. Ст. 268.
6. Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою: Закон України від 09.02.2012 р. № 41, ст.491.
7. Про створення Аграрної біржі: постанова Кабінету Міністрів України від 26.12.2005 р. № 1285. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1285-2005-п#Text>.
8. Деякі питання Аграрної біржі: постанова Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2010 р. № 196. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/196-2010-п#Text>.
9. Янишин Я., Булик О., Лаврів І. Функціонування аграрних бірж в Україні. *Аграрна економіка*. 2014. Т. 7. № 3-4. С. 47-51.
10. Про доповнення пункту 4 Положення про Міністерство економіки України: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.11.2009 р. № 1314. Урядовий кур'єр. 2009. № 234. 19. Про затвердження Положення про Міністерство економіки України: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.05.2007 р. № 777. *Офіційний вісник України*. 2007. № 39. С. 69.
11. Про зерно та ринок зерна в Україні: Закон України від 04.07.2002 № 37-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 31. Ст. 268.
12. Кирилюк Є.М. Розвиток біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією в Україні. *Вісник Черкаського університету*. 2015. № 12 (345). С. 46-53.
13. Яворська В.О., Коберник Л.В. Аналіз стану вітчизняного біржового аграрного ринку. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес*. 2014. Вип. 200(2). С. 282-285.
14. Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2022 р.: розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 № 1437-р. *Урядовий кур'єр*. 2016. № 60.

References

1. Shershenevych H.F. Course of commercial law: in 4 vol. Moscow, 2003. Vol. II. 544 p. [In Russian].
2. Sokhatska O.M. Exchange business. Ternopil, 2003. 602 p. [In Ukrainian].

3. State Statistics Service. Statistical collection. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> [In Ukrainian].
4. The Commercial Code of Ukraine of Ukraine of January 16, 2003 № 436-IV. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> [In Ukrainian].
5. On the Commodity Exchange: Law of Ukraine of February 23, 2006, № 3480. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2006. № 31. Art. 268. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1956-12#Text> [In Ukrainian].
6. On the peculiarities of insurance of agricultural products with state support: Law of Ukraine of 09.02.2012, № 41, Art 491 [In Ukrainian].
7. On the establishment of the Agrarian Exchange: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 26.12.2005 № 1285. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1285-2005-п#Text> [In Ukrainian].
8. Some issues of the Agrarian Exchange: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of February 24, 2010 № 196. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/196-2010-п#Text> [In Ukrainian].
9. Yanyshyn Y.A., Bulyk O., Lavriv I. Functioning of agricultural exchanges in Ukraine. *Agrarian economy*. 2014. Vol. 7. № 3–4. pp. 47–51 [In Ukrainian].
10. On supplementing paragraph 4 of the Regulation on the Ministry of Economy of Ukraine: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 25.11.2009 № 1314. *Government courier*. 2009. № 234. 19. On approval of the Regulation on the Ministry of Economy of Ukraine: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 26.05.2007 № 777. *Official Bulletin of Ukraine*. 2007. № 39. P. 69 [In Ukrainian].
11. On grain and grain market in Ukraine: Law of Ukraine of 04.07.2002 № 37-IV. *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2006. № 31. Art. 268 [In Ukrainian].
12. Kyryliuk Y.M. Development of exchange trade in agricultural products in Ukraine. *Bulletin of Cherkasy University*. 2015. № 12 (345). pp. 46–53. [In Ukrainian].
13. Yavorska V.O., Kobernyk L.V. Analysis of the state of the domestic agricultural exchange market. *Scientific Bulletin of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Series: Economics, agricultural management, business*. 2014. Issue 200 (2). Pp. 282–285 [In Ukrainian].
14. On approval of the Concept of the State target program for the development of the agricultural sector of the economy for the period up to 2022: order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 30.12.2015 № 1437. *Government courier*. 2016. № 60 [In Ukrainian].

Nataliia TURCHYN

student, Yaroslav Mudryi National Law University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5233-7527>
e-mail: snackli17@gmail.com

Liudmyla KRAVETS

student, Yaroslav Mudryi National Law University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6321-3597>
e-mail: kravetsliudmila16@gmail.com

Kyrylo STEPANOV

student, Yaroslav Mudryi National Law University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6648-3733>
e-mail: lug_kh@ukr.net

THE LEGAL REGULATION OF EXCHANGE AGRICULTURAL PRODUCTS IN UKRAINE: THE CURRENT SITUATION AND THE PROSPECTS OF DEVELOPMENT

Introduction. The resource potential of Ukraine in the formation of supply of high quality agricultural products gives grounds to assert its importance in the world market.

The purpose of the paper is explores the question the current state and prospects for the development of the legal framework for the organization of exchange trade in agricultural products in Ukraine. Laws, regulations, concepts related to exchange activities are considered.

Results. The author defines the concepts, types and features of the organization and functioning of commodity exchanges in Ukraine; found out the benefits of stock trading; the agrarian exchange is distinguished and characterized. The article analyzes the acts of economic legislation in the sphere of regulation of the stock exchange trade in agricultural products in Ukraine, identifies its main shortcomings and gaps. The development and place of the agrarian exchange among domestic commodity exchanges are analyzed, the main reasons of inefficient functioning of the agrarian exchange are revealed and concrete measures for overcoming inefficient functioning of the agrarian market are offered. The main task of agricultural exchanges is to provide services in concluding exchange agreements on agricultural products, identifying commodity prices, demand and supply of agricultural products. It is substantiated that with the help of the exchange trade mechanism conditions are created for the formation of the fairest market price for agricultural products, which determines the prospects of the exchange trade mechanism in Ukraine and the world.

Conclusion. The analysis of the current state of legal regulation and the system of organization of exchange trading in agricultural products in Ukraine leads to a conclusion that in Ukraine at the present stage of development there is no proper system for the organization of stock exchange trading in agricultural products, which is caused by the shortcomings of the economic legislation in the field of legal regulation of stock exchange trade in agricultural products in Ukraine systematic legal mechanism and insufficient efficiency of stock exchange infrastructure. The article presents the necessity of elaboration of the state concept of development of exchange trading in agricultural products in Ukraine, expansion of exchange infrastructure, introduction of electronic system of exchange trading, further development of Ukraine and integration to the world financial system.

Keywords: commodity exchange, agricultural products, economic legislation, agricultural exchange